

زنان و زندگی شهری

کتاب ورژ: مدل تعاملی تحقیق و پژوهش برای سازمان
مبانی بر تجربه برنامه پژوهشی زنان و زندگی شهری

www.ketab.ir

سرشناسه	مشیر، زهراسادات، ۱۳۴۷-
عنوان و نام پدیدآور	مدل تعاملی تحقیق و پژوهش برای سازمان مبتنی بر تجربه برنامه پژوهشی زنان و زندگی شهری / مولف زهراسادات مشیر؛ [برای] ستاد توانمندسازی زنان سرپرست خانوار.
مشخصات نشر	تهران: مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	۸۴ ص: مصور (بخشی رنگی)، جدول (بخشی رنگی)، نمودار (بخشی رنگی).
فروست	زنان و زندگی شهری؛ کتاب اول.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۶۰۸۰-۸۳-۳
وضعیت فهرست نویسی	فیا
موضوع	زنان — ایران — تهران — وضع اجتماعی. — نمونه پژوهی
موضوع	زندگی شهری — ایران — تهران — نمونه پژوهی
شناخت افزوده	ستاد توانمندسازی زنان سرپرست خانوار
سناسه روده	شهرداری تهران، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران
رابطه بندی کنگره	ج: ۱۳۹۴ ۹۹/۲/ ۱۷۳۵ HQ
رده بندی دیو	۳۰۵/۴۰۹۵۵۱۲
شماره کتابشناسی ملی	۳۸۹۳۸۹۵

ستاد توانمندسازی

مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران

زنان و زندگی شهری؛ کتاب اول: مدل تعاملی تحت تجربه برای سازمان

مؤلف: دکتر زهراسادات مشیر

ناظر علمی: دکتر محمدامین قانع راد

صفحه‌آرایی: اکرم رحیمی

طراحی جلد: یعقوب قاسمی

نوبت چاپ: اول - سال ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ: موسسه نشر شهر

بها: ۲۰۰۰۰ ریال

ناشر: مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۰۸۰-۸۳-۳

کلیه حقوق چاپ برای ناشر محفوظ است.

نظرات مطرح شده در این کتاب الزاماً بیانگر خطی مشی‌ها و رویکردهای شهرداری

تهران نیست و مسئولیت محتوای مطالب بر عهده نویسنده محترم است.

نشانی: خیابان شریعتی، خیابان پل رومی، خیابان شهید اکبری، نبش خیابان آقابزرگی، شماره ۳۲

تلفن: ۲۳۳۹۲۰۸۰-۸۳

کدپستی: ۱۹۶۴۶۳۵۶۱۱

<http://rpc.tehran.ir>

info@rpc.tehran.ir

سخن نخست

شهرها بیلو، اندیشه، دانش و فن آوری جوامع بشری است که در زمان و مکان های مختلف جلوه می نماید. از سوی دیگر مکانیزمها و جریان های تمدنی حاکم بر سطوح ملی، منطقه و بین المللی به طور مستمر شهرها را تحت تأثیر قرار داده و دچار تحول می کند. لذا رابطه تنگاتنگ و متقابل میان فرهنگ ها، "سویای توسعه فضایی، اجتماعی و اقتصادی شهرها وجود دارد. در چارچوب این تجلیات و روابط، شهر تهران نیز در دهه های اخیر متناسب با دیدگاه ها و روش های حاکم بر آن تحت تأثیر نگرش های نویر، گفتمان و طرح های دانش بنیان قرار گرفته است. رویکرد بسیاری از این تعاملات برگرفته از ارزش های انسانی و حفظ کرامت افراد بوده است. به ویژه مسائل زنان و کودکان و ارتقا هویت و تأمین نیازها. آنها از جمله موضوعاتی است که با محوریت دانش و نگاه های ژرف نگر ملاحظه شده است. لذا سیاست های فرهنگی و اجتماعی و تمرکز بر فرایندهای حکمروایی محلی مبتنی بر مشارکت شهروندان (به خصوص زنان) در متن تعداد زیادی از برنامه ها و طرح های شهری دیده می شود. بدین لحاظ رابطه بازتأیید و باز مهندسی برنامه ها و فعالیت ها (شهر پایدار و پویا) ایجاب می کند، این تفکر مبنای امور قرار گیرد. به عبارت روشن تر زیست پذیر شدن شهر، مستلزم حمایت و توجه به چنین طرح ها و پژوهش های نوآورانه ای است که در بخش ها و عرصه های مختلف مدیریت شهری (شهرداری) تبیین و سپس به اجرا درمی آید.

مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران با تأکید بر چنین سیاست ها و دیدگاه های به حمایت همه جانبه و فراگیر از کلیه طرح ها و مطالعاتی پرداخته که دستاوردهای آنها در روند زندگی

شهری نقش حیاتی داشته و بر فعالیت‌های شهرداری نیز به خصوص در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی بسیار تأثیرگذار بوده است. بر این اساس توجه به نقش حساس زنان در ارتباط با بخش‌ها و مناسبات مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و فضایی شهر یکی از مهم‌ترین موضوعاتی است که مورد توجه جدی مرکز قرار گرفته و به منظور حل مسائل زنان و پاسخ به مطالبات آنها در سطوح مختلف شهری اقدام به حمایت از برنامه‌ها علمی و پژوهشی در این زمینه نموده است تا با ارائه راهکارهای مناسب بخشی از دغدغه‌های این قشر کاهش یابد.

مجموعه «زنان و زندگی شهری» به اهتمام ستاد توانمندسازی زنان سرپرست خانوار شهرداری تهران و تدریس جی از صاحب‌نظران علوم اجتماعی در حوزه زنان و مطالعات شهری با هدف توانمندسازی زنان در شهرداری تهران تدوین شده است. این مجموعه ارزشمند و ماندگار در «ششمین جشنواره بین‌المللی بهترین اثر علمی پژوهشی و نوآوری مدیریت شهری با رویکرد اجرایی شدن پروژه‌های دانش‌محور»، به عنوان اثر برگزیده شد و با دریافت جایزه ویژه این جشنواره مورد قدردانی قرار گرفت. امید است نتایج این طرح نیز مورد استفاده محققان، صاحب‌نظران و مسئولان اجرایی شهرداری قرار گیرد.

در پایان ضمن قدردانی از همه دست‌اندرکاران این پژوهش، به ویژه سرکار خانم دکتر زهراسادات مشیر رئیس شورای سیاست‌گذاری، آقای دکتر خرم‌آبادی غفاری دبیر علمی، آقای دکتر محمدامین قانع‌راد ناظر علمی و آقای دکتر مهدی کرمانی دبیر اجرایی، طرح، آرزوی توفیق روزافزون برای همه کسانی که در تهیه این آثار علمی و پژوهشی نقش داشته‌اند، رزومینماید.

بابک نگاهداری

رئیس مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران

پیشگفتار رئیس شورای سیاست گذاری

تغییر رویکرد شهرداری از نهادی خدماتی به نهادی اجتماعی مستلزم تعریف و پیاده سازی اقدامات جدید و نوآورانه ای در تمامی واحدهای ستادی، مناطق و سازمان های وابسته به شهرداری بوده است. اصولاً پس بردن کارهای جدید و نوآورانه در حوزه های فنی و عمرانی با چنین اقداماتی در حوزه های اجتماعی و فرهنگی به ویژه از حیث نحوه تأمین و به کارگیری ابزارهای مورد نیاز تفاوت جدی دارند. در پروژه های فنی هرگونه خلاء ابزاری و دانشی را با پرداخت هزینه های مربوط به آن می توان از مجاری شناخته شده در دال و تاج از کشور تأمین نمود؛ اما در پروژه های اجتماعی و فرهنگی موفقیت هر اقدام مستلزم پرورش آرزو، نیروی انسانی مورد نیاز به عنوان اصلی ترین ابزار پیاده سازی موفق چنین برنامه هایی است و این چیزی نیست که بتوان آن را با سرعت و بدون داشتن پشتوانه علمی لازم و مجاهدت خستگی ناپذیر پیش برد.

ضمن آن که در نهایت نیز نتایج پروژه های اجتماعی و فرهنگی برخلاف پروژه های فنی و عمرانی که معمولاً بخشی جزئی از حیات روزمره شهروندان بر روی نتایج آن ها جریان می یابد، بر کل روند حیات ایشان تأثیر می گذارد. این موضوع به شکل مضاعفی بر حساسیت و نیز دشواری های پیش روی اقدامات و برنامه های اجتماعی و فرهنگی می افزاید. حال در درون خود این حوزه، با توجه به دغدغه ها و ملاحظات مختلف، ورود به بخش های مرتبط با مسائل زنان به مراتب از حساسیت و دشواری بیشتری برخوردار است.

از این رو و به منظور رصد مداوم دستاوردهای اجرایی و نیز استوار ساختن برنامه ریزی های مورد نیاز بر مبنای مطالبات و مطلوبیت های بانوان شهروند، برنامه علمی و پژوهشی جامعی با

عنوان «زنان و زندگی شهری» از سال ۱۳۹۰ آغاز شد که در قالب آن با همکاری اساتید برجسته حوزه‌های مختلف علمی و نیز کارشناسان و مدیران خبره شهرداری تهران، اقدام به تدوین بسته‌های سیاستی و ارائه الگوهای برنامه‌ریزی در محورهای مختلف مرتبط با مسائل زنان در شهر تهران شده است. علی‌رغم تمرکز این برنامه مطالعاتی بر مسائل شهر تهران، نتایج آن از قابلیت و بضاعت بالایی برای بهره‌برداری از سوی دست‌اندرکاران مدیریت شهری در سایر مناطق کشور به ویژه کلان‌شهرها که به نوعی در بسیاری از مسائل و چالش‌ها با شهر تهران دارای مشابهت‌های فراوانی هستند، راجو، راست.

یکی از نقاط قوت اصلی این طرح نوآوری قابل توجه آن، چه به لحاظ روش‌ها و رویکردهای اجرایی و چه به لحاظ نحوه ارائه دستاوردهای مطالعاتی است. در عین حال دستیابی به نتایج اثربخش و کارآمد هم‌پایان دست‌ساز نقد و ارزیابی ماحصل مطالعات مذکور در مجامع علمی و از سوی کارشناسان خبره و اساتید صاحب‌نظر در حوزه‌های مرتبط است. موجب افتخار و سپاس فراوان خواهد بود که چنین نقدهای سازنده‌ای در اختیار دست‌اندرکاران برنامه علمی و پژوهشی زنان و زندگی شهری قرار گیرد. در پایان اگر تمامی اساتید معزز، مدیران و کارشناسان محترمی که در اجرای این طرح مشارکت داشته‌اند، قدردانی می‌نمایم. توفیق روزافزون ایشان را از خداوند متعال مسئلت دارم.

زهراسادات مشیر

رئیس شورای سیاست‌گذاری

برنامه پژوهشی زنان و زندگی شهری

پیشگفتار دبیر علمی

شواهد تاریخی و اجتماعی نشان از این واقعیت دارند که در سیر تطور جوامع انسانی زندگی و حیات شهری موجد بروز و ظهور وجوه و ویژگی های تازه ای در زندگی و مناسبات اجتماعی بوده است به گونه ای که اندامندان و جامعه شناسان شهری، شهرهای مدرن و کلان شهرها را به مثابه مکان های شکل دهنده به "خود" و "جامعه" دانسته اند. آن ها بر این باورند که بخش محدودی از موجودیت انسانی را اجتماعی کنش گران اجتماعی در بدو تولد شکل می گیرد و عمده آن در جریان و فرایند همزیستی و زندگی درضا و عرصه های اجتماعی عمومی که مدنیت و شهرها به نوعی با آن ها تعریف می شوند تولید می شود. فضایی که به تدریج توانسته وجه مدنی پیدا کند و زاینده شهروند و شهروندی باشد.

به هر حال تغییرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فزاینده در حیات و مناسبات کلان-شهرها، زندگی شهری را وارد حال و هوای تازه های برای آحاد شهر بدان کرده است. چرا که شهر در مقام مصنوعی اجتماعی و فرهنگی پیوسته تغییرات تازه ای را از لحاظ ساختاری و کارکردی تجربه می کند که جلوه ای از این تغییر را می توان در گذار از شهر تولیدی به شهر مصرفی و مکانی که در آن عرضه خدمات و تفریح به اوج خود می رسد دید. امری که حضور زنان در عرصه عمومی را متفاوت با گذشته ساخته است چرا که به میزانی که شهرها از شهر تولیدی به شهر مصرفی و خدماتی میل می کنند امر زنانه شدن شهر و ورود زنان به عرصه ها و فضاهای عمومی شهری قوت و گستره بیشتری پیدا می کند. حضوری که خود مختصات کالبدی، کارکردی و ارتباطی تازه ای را در بافت و حیات شهری در پی دارد.

افزون بر این افزایش سطح تحصیلات و توانمندی حرفه‌ای، تغییر در نظام انتظارات، تحولات هویتی، شکل‌گیری سبک‌های تازه، تغییر در ساختار خانواده، افزایش خانواده‌های تک‌والد، زنان سرپرست خانوار، افزایش سن مجرد، ظهور آسیب‌های اجتماعی نو و تازه و ... سازمان مدیریت شهری را نیازمند سامان‌دهی سیاست‌ها، رویه‌ها و هنجارهای جدید نموده است. سیاست‌ها و هنجارهای تازه‌ای که فراتر از رویه‌ها و هنجارهای سنتی قرار می‌گیرند. سیاست شهری که توأمان باید متضمن فراهم‌سازی فرصت‌های مناسب‌تر و برابر برای دسترسی شهروندان به فضاهای عمومی، امن، بری از اضطراب، بازار کار، برخورداری از تسهیلات و خدمات رفاهی و فراغت، حمل و نقل عمومی، ان، قدرت انتخاب، برخورداری از شبکه‌های اجتماعی، انجمن‌های حرفه‌ای و صنفی، تعاملات مناسب و غنی نسلی، صنفی و ایجاد احساس تعلق محلی و شهری در بین شهروندان باشند. شهر مثابه بهترین آژانس جامعه‌پذیری برای نسل جدید و سهمی که زنان در این فضا دارند و مهم‌تر سهم بیشتر زنان در بهره‌گیری از خدمات عمومی شهری به دلیل ورود بیشتر و گسترده‌تر زنان در ارائه خدمات - یی برای کودکان و سالمندان و دیگر گروه‌های خاص امروزه توجه به مقوله زنان و زندگی شهری را - بحثی مهم از حیث نظری و سیاستی تبدیل کرده است.

از طرفی سیاست شهری که با الزام‌های تازه مربوط به سیاست مدنی سازگاری لازم را داشته باشد نیازمند سازمان‌دهی مناسب فضاهای عمومی شهری و فراهم ساختن امکان بهره‌برداری چندگانه از آن است که نه تنها موجب رونق شهری و روان‌سازی آن، بلکه مقدمات مشارکت فعال شهروندان و شهروندی فعال و مسئولانه خواهد شد که پیامدهای قابل ملاحظه‌ای را در حوزه‌های سلامت اجتماعی شهری و محیط‌زیست شهری را نیز در پی خواهد داشت. نهاد شهرداری به مثابه نهادهی اجتماعی که مدیریت شهر و ارائه تسهیلات و خدمات شهری را عهده‌دار است؛ در مواجهه با مسائل تازه و جدید، خود را ملزم به بازنگری در ساختارها و رویه‌ها می‌داند تا بتواند از این طریق به نسبتی منطقی و کاراتر در قبال مسائل مطروحه دست پیدا کند.

به هر حال با توجه به وظایف، مسئولیت‌ها و تعهدات جدیدی که متوجه زنان در حیات و مناسبات شهری است و نیز قابلیت‌ها و جهت‌گیری‌هایی که آنان نسبت به مسائل حوزه سلامت اجتماعی، محیط‌زیست و امنیت اجتماعی شهری دارند؛ مشارکت فعال ایشان را در بخش‌های مختلف فرایند مدیریت شهری ضرورتی اساسی می‌سازد که تحقق این مهم در درجه نخست نیازمند طرح و واکاوی مناسبی از چگونگی حضور، تعامل، ارتباط و سهم زنان در مناسبات و حیات شهری است تا امکانات، مضایق، قوت‌ها و ضعف‌های موجود مشخص شوند.

این مجموعه که به اهتمام ستاد توانمند سازی زنان شهرداری تهران و تلاش صاحب نظران علوم اجتماعی در حوزه زنان و مطالعات شهری سامان پیدا کرده در نظر داشته است تا از پنجره زنان و زندگی شهری، مهم و نقش زنان در زندگی شهری کلان شهر تهران را، با تمرکز بر حوزه‌های زنان و فضای عمومی شهری، فرهنگ شهری، حقوق شهروندی و مدیریت شهری، سرمایه اجتماعی، سلامت و محیط‌زیست، اقتصاد شهری و امنیت و مسائل اجتماعی در ابعاد مفهومی، نظری و سیاستی مورد توجه و بررسی قرار دهد. بی تردید تغییرات فزاینده و پیوسته‌ای که کلان شهر تهران در حیات شهری خود تجربه می‌کند و نیز در پرتو رویکردها و گفتمان‌های تازه تری که در حوزه مطالعات شهری طرح و تعریف می‌شود؛ بازکاوی، اعتنا و ورود به عرصه‌های تازه تر و نیز ارزیابی سیاست‌ها و فعالیت‌های انجام شده در حوزه مورد بررسی را نیز برای این مجموعه طلب می‌کند که می‌تواند به غنای نوشته‌های نظری و سیاستی این حوزه، که شاید در قیاس با حوزه‌های دیگر از فقر و کاستی‌های بیشتری برخوردار است، کمک کند.

غلامرضا غفاری

دبیر علمی

برنامه پژوهشی زنان و زندگی شهری

پیشگفتار دبیر اجرایی

برنامه پژوهشی زنان و زندگی شهری توسط ستاد توانمندسازی زنان و معاونت برنامه‌ریزی و توسعه شهری شهرداری تهران و با همکاری دانشگاه‌ها و نهادهای علمی دولتی و غیردولتی طی سال‌های ۹۰ تا ۹۱، هزار شصت هدف این برنامه ارائه‌ی دستاوردهای علمی و پژوهشی دانشگاهی در کنار ارزیابی برنامه‌ها و سیاست‌های د حریان و مدیران امور شهری در چارچوبی چند رشته‌ای و از منظر صاحب‌نظران حوزه‌ها و رشته‌های متنوع علمی بوده است تا بستری عالمانه و در عین حال واقع‌بینانه برای برنامه‌ریزی و اقدام مناسب در حوزه زنان برای شهرداری تهران فراهم گردد.

دلایل توجیهی و شرح روند اجرایی این برنامه در قالب مجلدی مستقل در مجموعه کتاب زنان و زندگی شهری آورده شده است که خوانندگان محترم و علاقمند می‌توانند جهت آشنایی با جزئیات مرتبط با برنامه مذکور به آن مراجعه نمایند. در عین حال، ضروری است در این جا از زحمات اساتید محترم و معزز فعال در این برنامه پژوهشی و نیز تلاش‌های کادر اجرایی آن در حد ذکر نام ایشان قدردانی به عمل آید. خانم دکتر زهراسادات مشیر رئیس محترم شورای سیاست‌گذاری، آقای دکتر غلامرضا غفاری دبیر علمی و آقای دکتر محمدامین قانع‌ی راد مشاور عالی طرح در طول انجام آن زحمات فراوانی را متقبل شده‌اند.

اعضای کمیته علمی که همزمان مدیریت کارگروه‌های تخصصی برنامه را نیز بر عهده داشته‌اند شامل خانم دکتر شیرین احمدنیا، آقای دکتر حسین ایمانی جاجرمی، خانم دکتر سوسن باستانی، خانم دکتر پروین پرتوی، آقای دکتر سیدحسین سراج زاده، آقای دکتر علی اصغر سعیدی و آقای دکتر سعید معیدفر، سهم زیادی در پیشبرد موفقیت‌آمیز این طرح داشته‌اند. همچنین اعضای کارگروه‌های تخصصی که مسئولیت تدوین مقالات موضوعی را عهده‌دار بوده‌اند به ترتیب الفبا

عبارتند از: آقایان و خانم‌ها دکتر سید احمد فیروزآبادی، دکتر صدیقه بیران، دکتر ناصرالدین غراب، دکتر فاطمه جواهری، دکتر میترا حبیبی، دکتر سیدحسن حسینی، دکتر شکوه دیباجی فروشانی، دکتر محمدسعید ذکایی، دکتر حسن رفیعی، دکتر امید زمانی، دکتر سمیه سادات شفیعی، دکتر عالیہ شکریگی، دکتر علی شکوری، دکتر مهشید شکوهی، دکتر پویا علاءالدینی، دکتر نعمت‌الله فاضلی، دکتر مریم قاضی نژاد، دکتر فریبا قرائی، دکتر افسانه کمالی، دکتر مسعود کوثری، دکتر مرضیه موسوی، دکتر میرطاهر موسوی، دکتر امیرھوشنگ مہریار و دکتر سید محمود نجاتی حسینی.

کمیته اجرایی برنامه متشکل از خانم الہام منصوری (مسئول دبیرخانه)، خانم الہہ عطایی و خانم فاطمہ تنایی برپا است. همچنین خانم لیلی ضیا مجیدی، خانم مریم مردانی و آقای مصطفی علیزادہ بہ ترتیب بہ عنوان کارشناس روابط عمومی، حروفچین و گرافیسٹ با دبیرخانہ همکاری داشته‌اند. خانم سہیلہ فیروزفر مدیر محترم ستاد توانمندسازی زنان سرپرست خانوار نیز در حین برگزاری طرح بشردان کمیته اجرایی بوده‌اند. علاوہ بر این در اجرای چنین طرحی مطمئناً جمع کثیری از نیروہای دانشنامہ پستیانی نیز فعالیت داشته‌اند کہ ہرچند امکان نام بردن از یکایک آن‌ها وجود ندارد، اما در اینجا از زحمات و تلاش‌های ایشان تقدیر و تشکر می‌شود. امید است آنچه بہ عنوان ماحصل این اقدامات در اختیار فعالان حوزه مدیریت شهری و نیز جامعہ علمی کشور قرار گرفتہ است، زمینہ‌ساز ارتقاء علمی و کاری برنامه‌ها و راہبردهای اجرایی مرتبط با رسیدگی بہ مسائل و چالش‌های پیش روی آحاد جامعہ بہ ہر زن، در عرصہ‌های مختلف باشد.

مہدی کرمانی

دبیر اجرایی

برنامہ پژوهشی زنان و زندگی شهری

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱۷.....	نقدی بر رویکردهای رایج در برنامه‌های مطالعاتی و پژوهش سازمانی
۲۱.....	ارائه الگوی جایگزین (مدل تعاملی تحقیق پژوهش رای سازمان)
۲۷.....	روند اجرایی برنامه علمی و پژوهشی «زنان و زندگی شهر»
۴۳.....	معرفی مجموعه کتاب زنان و زندگی شهری